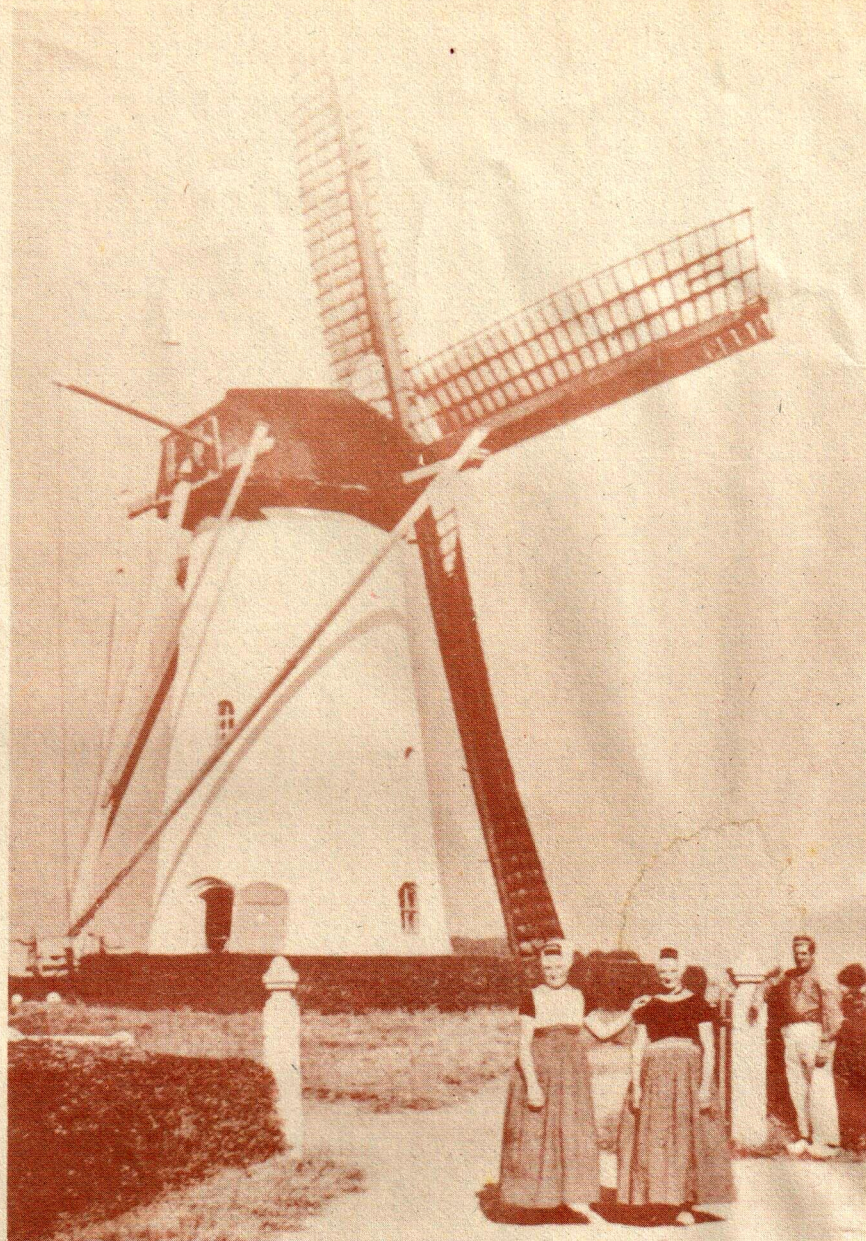

VAN HAVER OEGORI

Wemelen & bakkeleien

Een tjokvol nummer, deze februari-uitgave van het Amb. Korenmolenaarsgilde. Kennelijk heeft een gelukkige hand ons vorige maand geleid om zomaar twee onderwerpen te behandelen, die grotere aandacht van ons publiek trokken dan normaal. Zo treft u dan enkele reacties aan van lezers. We hopen oprecht, dat méér molenaars en molenliefhebbers zich gaan mengen in hetgeen er op deze bladzijden wordt beweerd en aangedragen.

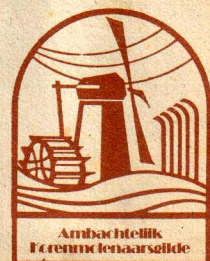
Alles welbeschouwd is dit immers een lijfblad van vakmolenaars. Het moet in onze kringen toch wemelen van de ideeën en opinies waarover gedacht, geschreven en gebakkeleid kan worden?

Goeie stof daartoe moet ook Victor Mulders bijdrage in dit nummer bieden: molenaars-terminen en hun betekenis.

Verder dolen we deze maand op de molen van Brasser in Biggekerke en nemen we kennis van een slimmigheidje op de molen De Vrijheid.

OPGELET:
Deelnemende molenaars treffen bij dit nummer een aanpassing (tussentijds) van de adviesprijzen.

Bijna 50 jaar geleden werd deze foto genomen van de molen van Biggekerke. Er is op de molen nauwelijks iets veranderd sinds die tijd. En de molenaar heet er - als toen - Adriaan Brasser.

'DE VLAMING HEEFT IETS MEER GELIJK'

Een dezer dagen viel het januari-nummer van Van Haver Tot Gort in de bus. Op blz. 5 wordt daarin de vraag gesteld of iemand het verschil weet tussen Engelse en Franse Stenen.

Ik zal wel niet de enige zijn die reageert en ben bepaald ook geen stenenspecialist. Hieronder wat ik er over weet:

In het Franse departement aan de Seine werden aan het eind van de 18e eeuw lagen zoetwater-kwartsiet ontdekt welke bijzonder geschikt waren voor de vervaardiging van molenstenen.

Diverse kwartsietsoorten waren o.a.: Jouarre, Bois de Chenaux, La Presle, Espernaux, Bois de Bavre enz.

Deze kwartsietsoorten zijn hard en poreus en daardoor uitermate geschikt voor maalwerk. De fijne holten in de steen geven deze een uitstekend natuurlijk snijvermogen.

In La Ferté-sous-Jouarre werden de steenbrokken, die ongeveer 15 cm dik waren en 30 tot 50 cm groot, gezaagd en tot een molensteen in elkaar gepuzzeld. Vervolgens werden de stukken aan elkaar gekit en voorzien van een ballastlaag.

Het geheel werd verstevigd met enkele stevige ijzeren banden. Op deze manier verkreeg men een steen met een afmaalbare laag van ongeveer 15 cm.

Op den duur kende men perfect het maalvermogen van de diverse steenvariëteiten. De beste en hardste stukken plaatste men aan de omtrek van de steen. De "zachtere" stukken in het midden. Door combinaties van de steensoorten uit de diverse steengroeven kon men de steenkoppels aanpassen naar het te vermalen produkt. Voor tarwe malen koos men b.v. een klaar blauwe Jouarre-loper met fijne poriën en een scherpe maar gesloten Bois de Chenauxligger en dergelijke.

De Franse stenen verwierven zich een goede naam, speciaal voor de tarwemaalderij. Door de vele zeer fijne snijkantjes was de steen bij uitstek geschikt voor uitmalen.

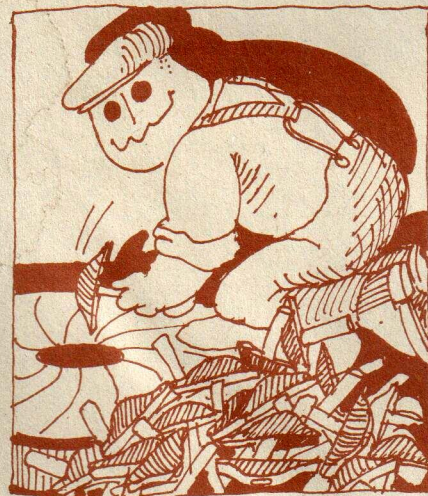
De tarwestenen werden over de gehele

wereld geëxporteerd. Onder andere ook veel naar Engeland.

Onder die invloed zijn onze Vlaamse vakbroeders de speciale tarwestenen gaan aanduiden als Engelse stenen. Dit in tegenstelling tot de 'gewone' Franse stenen, die voor andere maaldoeleinden gebruikt werden.

In België kwamen en komen deze molenstenen erg veel voor. Logisch dat men er op een gegeven moment een onderscheid in ging maken. Engelse en Franse stenen dus.

In Nederland kwamen deze stenen veel minder voor. Alle stenen werden hier aangeduid met de term Franse stenen. Door de komst van de kunststenen is de Franse steen bij ons vrijwel geheel verdwenen. Op een enkele windmolen, Haamstede, Zierikzee, Kruijningen en

Frans of Engels?

enkele maalderijtjes in het Zeeuwse komt men ze nog wel tegen. In de bovenkant van de loper vindt men dan een ovaal plaatje, dat de herkomst van de steen aangeeft. Daarnaast werden en worden de kleinere Franse steentjes gebruikt voor industriële doeleinden. B.v. cacao malen, enz. Zeeuwse molenaars kenden het verschil tussen Franse en Engelse stenen.

Een heel ander verhaal is het scherpstel en het scherpen van deze stenen. We

bepreken ons hier maar even gemakshalve tot de tarwemaalderij.

De stenen kwamen voor tot zeer grote diameters; 18ers waren geen uitzonderingen. Ja zelfs stenen met een diameter van 1,80 en 2 meter diameter kwamen voor.

Op de allergrootste stenen werd geen scherpstel toegepast. Deze stenen hadden genoeg aan hun natuurlijk snijvermogen. Een grote produktie was er dan vanzelfsprekend niet bij, maar het niet hoeven scherpen vonden sommige molenaars een doorslaggevend voordeel.

Wél moesten deze stenen van tijd tot tijd open om de steen voldoende arm te houden. Blinkende plekken, geel, groen, soms zelfs blauw van kleur dienden met de kneushamer bewerkt te worden. De kleinere stenen werden vaak voorzien van een rechtpand-scherpsel met z.g.n. poets of rabilage.

Door de zeer harde structuur van de steen was het scherpen een zeer zwaar en moeilijk werk. Dat men goede scherphamers moet hebben spreekt voor zich. Zelfs met widiahammers, waar men anders met één hamer meerdere koppels kan scherpen, zonder slijpen, had men meerdere hamers nodig.

Was de steen, na lang en zwaar scherpen, echter weer in orde dan kon men véél en véél langer malen eer de steen weer open moest. Doordat deze zo hard was sleet deze ook minder snel. Door het moeilijke scherpen gaven de meeste molenaars voor tarwegemaal echter de voorkeur aan blauwe stenen.

Resumerend. De Engelse (Franse) steen geeft een prachtig uitgemalen meel, mits goed in orde. Men hoeft niet zo vaak te scherpen.

Het scherpen is echter bijzonder zwaar. Een ander nadeel is tot slot de lage produktie, ongeveer 200 kg per uur. Maar dat is iets dat de meeste molenaars wel weten. Hoge produktie en topkwaliteit gaan moeilijk samen.

Als we nu tot slot weer bij de oorspronkelijke vraag komen kunnen we zeggen, dat beide molenaars gelijk hadden, al had de Vlaamse collega misschien iets meer gelijk.

F. D. M. Weemaes,
molen "Windlust", Hoek.

'BESTEED VEEL AANDACHT AAN DE KONSTRUKTIE'

Mag ik, als mede-uitvinder, samen met Ir. Polak van het Instituut voor Landbouw-Werktuigen en Gebouwen te Wageningen, indertijd, van de verbetering van de vertikale mengmachine nog enige tips geven en enkele opmerkingen maken naar aanleiding van het stukje van Adrie Peereboom hierover in het blad "Van Haver Tot Gort", no. 29, dd. jan. 1981?

Het doel van het balkje is een kunstmatige weerstand in een deel van de mengmachine te veroorzaken, waardoor het produkt in dat deel langzamer cirkuleert dan het produkt in het overige deel van de mengmachine. Want het principe van mengen is: het produkt laten cirkuleren met ongelijke snelheid. Lopen de produkten in dezelfde pas, dan vindt er geen vermenging plaats.

Normaal zakt het produkt overal met gelijke snelheid naar de onderzijde van de in het midden opgestelde mengschroef, waardoor maar een matige menging ontstaat, n.l. alleen onder en boven bij de schroef. Onderweg gebeurt er niets aan de menging. Door nu een kunstmatige rem aan te brengen in een gedeelte van de ketel, zal het produkt daar langzamer zakken dan in het overige gedeelte van de ketel. Daardoor ontstaat een betere vermenging en de mengtijd zal dus korter zijn, zoals de Heer Peereboom reeds gekonstateerd heeft.

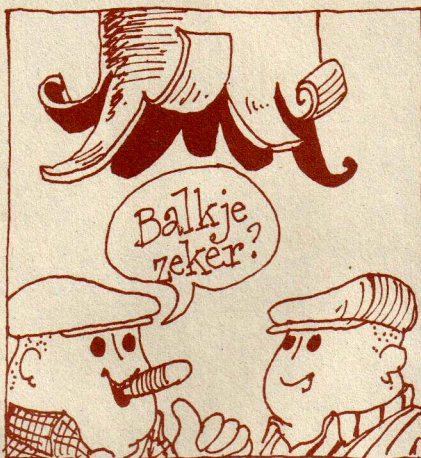
Die rem verkrijgen we door in de ketel ter hoogte van de overgang van het cilindrisch gedeelte in het konische een balkje te hangen, waardoor een segment ontstaat met het balkje als basis en de omtrek van de ketel als boog. De weg is daar nauwer, waardoor de snelheid wordt afgeremd. Door die afremming wordt er een zeer grote kracht op het balkje uitgeoefend, zodat de beide uiteinden van het balkje zeer stevig aan de bovenrand van de ketel moeten worden bevestigd.

Ik gebruikte er eerst touwen en later staaldraden voor. Deze hebben het voordeel dat ze gemakkelijk scheef kunnen gaan hangen, want ook al hang

je het balkje vrij dicht bij de schroef, deze wordt door het zakkende produkt naar de omtrek van de ketel gedrukt. De kracht die op het balkje uitgeoefend wordt is enorm groot, zodat én het balkje én de ophanging zeer solide moeten zijn.

Ophanging met een stalen strip is op zichzelf niet slecht, is echter minder soepel bij het uitwijken naar de omtrek. Alleen de bevestiging van het balkje aan de strip vind ik minder goed. Ik ben bang dat het balkje gaat kantelen en de strip in de rechter-onderhoek gaat uitbuigen of breken.

Beter was het m.i. de strip om de balk te laten doorlopen en van boven met een bout aan het vertikale gedeelte te bevestigen. De kracht wordt dan lood-

Het balkje in de mengketel

recht opgevangen. Als maat voor de balk had ik liever een badding genomen van ca. 150 x 65 mm, want de hoogte van een balk heeft meer invloed op het opvangen van krachten dan de breedte. De lengte van de balk hoeft niet 600 mm te zijn. De lengte moet proefondervindelijk gemeten worden, door even een tekening te maken. De einden van de balk komen tegen de ci-

lindrische wand van de ketel. Hoe langer de balk, des te groter wordt de opening en des te kleiner wordt de weerstand. Dit moet men uitproberen. De weerstand moet zo groot mogelijk zijn, doch mag niet zó groot zijn dat het produkt stil blijft staan. Dit zal bij graan niet zo gemakkelijk gebeuren maar wel bij tarwemeel, vooral als dit nog warm is.

Het balkje mag nooit onder de vulopening van de ketel aangebracht worden, maar 180° daar tegenover, anders duurt het te lang, in verband met de kleine cirkulatie-snelheid, voor het produkt eenmaal rond is geweest.

Bij het vullen met een elevator moet ook de vulkoker in de ketel tegenover het balkje zitten. Met een elevator zijn ook goede resultaten te verkrijgen voor verbetering van het mengvermogen. Maar daarover mogelijk een volgende keer.

Nogmaals: besteed veel aandacht aan de konstruktie van het balkje en de ophanging, want de krachten zijn enorm groot. Bij het proefdraaien is het ons tweemaal overkomen, dat het spul kapot ging en de brokstukken onder in de trechter een enorme ravage aan de schroefbladen veroorzaakten.

Nu ik toch aan het schrijven ben, mag ik nog één tip aan U kwijt?

De meeste windmulders kopen uiteraard een gebruikte mengmachine. Bij de meesten hiervan zijn de schroefbladen doorgaans aan de buitentzijde wat afgezakt, waardoor het produkt er gemakkelijk af glijdt, niet omhoog genomen wordt en waardoor ook de cirkulatie-snelheid kleiner wordt. Om dit weer te verbeteren moet men even in de ketel kruipen langs de schroef en met een Bahco-sleutel, fijn afgesteld, de randen van het schroefblad omhoog drukken, zodat de bladen schotelvormig worden, hetgeen de mengcapaciteit verhoogt. Mogelijk hebt U iets meer vermogen nodig.

Heer Peereboom, hartelijk dank voor Uw stukje, waarover we even van gedachten hebben kunnen wisselen. Twee weten nu eenmaal meer dan één.

L. Hartgerink.
Wageningen.

De eerste kennismaking met de molen van Adriaan Brasser in Biggekerke is een reproductiefotootje uit het boek "Holland, zoo ben je" van 1934. Brasser heeft me het ding toegestuurd om er een reclameplaat van te tekenen. (Want molenaar Brasser is bar actief onder de bakkers in zijn streek.) De foto toont een maagdelijk blanke molen. De wieken zijn heel eventjes stilgezet om de fotograaf een minuutje te gunnen voor het portret van molen en molenaar. En van zijn vrouw en dochter, in de Walcherse dracht voor de werkdagen. De molenaar is Adriaan Brasser, grootvader van de huidige molenaar, traditioneel gestoken in de witte pilobroek en blauwe boezeroen. De trots, die zij gedrieën voor de witte molen van Biggekerke voelen, is van de drie kleine gezichtjes af te lezen.

Eén dag voor oudjaar zie ik, komende van Middelburg en Koudekerke, de molen van Brasser in het echt na een bocht in de weg verschijnen. Een witte, parmantige molen, krek eender als op de foto, met als enige verschil dat op één roe nu fokwieken zitten met remkleppen. Die blijken er gekomen te zijn, nadat in januari 1977 op een avond de buitenroe zomaar doormidden brak. Daarover hebben we in maart '77 in dit clubblad al eens bericht.....

Het is een sombere dag. "Stil weer" zal later aan de koffie de moeder van Adriaan Brasser opmerken. Maar er staat toch een beste wind, die, hoewel wat onregelmatig, voor konstante aandrijving zorgt. Aan wind nooit gebrek, zegt zoon Sjaak (Zacharias) Brasser. Althans zeker niet in de winterdag. Hij legt rap halve zeilen voor en onder de bewonderende blikken van een groepje Duitse toeristen gaat het erop los; de schaft zit erop en het werk neemt weer een aanvang.

Een wondere zaak: de molen van Brasser is nooit stilgefallen sedert hij in

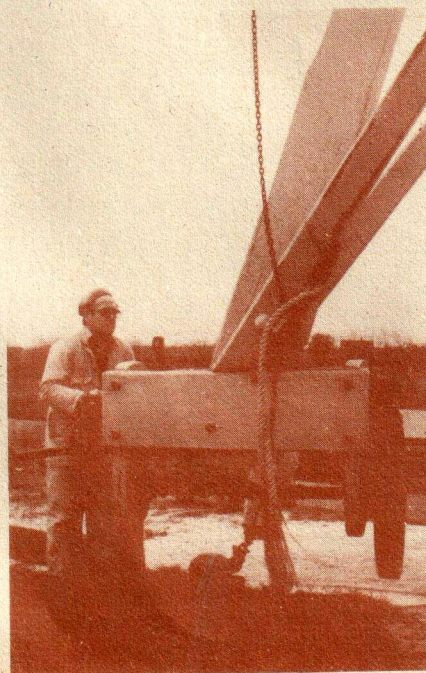
1712 werd gebouwd. Wel eens een weekje natuurlijk, maar niet echt buiten werking. En daarbij komt dat alle malen op de kracht van de wind gebeurt. Er bevindt zich in de kleine grondzeiler geen hulpaandrijving. In weinig molens zul je gelijke omstandigheden treffen....

Terwijl "opvolger" Sjaak (20 jaar. Havo-af, bezig met praktijkdiploma boekhouden in de avonduren) naar boven sjouwt op de voet gevolgd door het ploegje nieuwsgierige Oosterburen, doet zijn vader (Adriaan) verslag van zijn ervaringen met bakkers. Maar omdat dit een "Dolen Op De Molen" is zullen we daaraan geen regels besteden. Laat het voldoende zijn te zeggen dat Brassers verhevigde belangstelling voor afzet onder bakkers alles te maken heeft met het verlangen van zijn zoon om als een echte Brasser zijn toekomst aan de molen van Biggekerke te verbinden. En dan is een verhoging van de omzet naar zo'n zes ton in de toekomst wel vereist.

Echte Brassers zijn in Biggekerke al molenbaas sedert 1850 of daaromtrent. In het bezit van de familie is zelfs een koopakte van 1818 waaruit blijkt

Molen van Brasser is in

dat de molen van Koudekerke - het buurdorp - toen eigendom werd van ene H. Brasser. Diens drie zoons werden alle drie molenaar: één bleef in Koudekerke, de tweede ging naar Vlissingen en de derde kwam in Biggekerke op de molen die oorspronkelijk in

1712 door de gemeente Vlissingen werd neergezet.

De molen werd lange jaren door de gemeente Vlissingen aan allerlei molenaars verpacht, maar hoe dat allemaal precies verlopen is valt niet meer na te gaan doordat de archieven van de gemeente ooit eens zijn verbrand.

In elk geval pachtte de eerste Brasser de molen van Biggekerke tot zijn dood in 1863. De molen ging over naar zijn weduwe, die hertrouwde met een molenaar Den Hollander. Een plaatje op de wiekenas vermeldt zijn naam als degene die de as heeft laten gieten. Den Hollander liet ook een nieuwe binnenroe maken. Dat was in 1870. Dezelfde roe zit nog altijd in de molen.

De volgende Brasser was Zacharias. Hij werkte samen met zijn stiefvader. Hij kwam in 1900 te overlijden. De molen werd in het openbaar verkocht en werd gekocht door de weduwe van Zacharias voor haar zoon Adriaan, de grootvader van de huidige Adriaan en de man die op de foto van 1934 staat. Adriaan de oude begon in 1916 als molenbaas, bijgestaan door zijn knecht Klaas Remeyn.

Trouwer medewerker dan deze Klaas Remeijn zal men moeilijk vinden: hij werkte in totaal 55 jaar als molenknecht bij de Brassers. En toen hij veertig jaar in dienst was leek dat de Vereniging De Hollandsche Molen al een gedenksteen in de molen waard. (Die Klaas Remeijn was een echte molengek. Hij bezat een verzameling van tussen de 1200 en 1300 verschillende molenskaarten. Voor zijn dagen iets unieks.)

Even de historie afmaken. De oude Adriaan Brassers stierf in 1952. Zijn zoon Zacharias nam de molen over tot zijn sterfdag op 1 januari 1979. Sinds die dag is Adriaan de molenaar en davert de nieuwe Zacharias op zijn Zweedse klompen de trap tussen maalzolder (nou ja, zolder... het is de begane grond) en steenzolder op en af.

Het werkterrein beperkt zich tot twee knusse zoldertjes: dat waar de molenaar zijn linkerhand voortdurend wast in het zachte meel dat zoetjes en gestadig de baai inglijdt, de blik af en toe op oneindig gezet naar de verre horizon door de afgeronde deuropening waar het silhouet van de Lange Jan van Middelburg prachtig inpast én de steenzolder waar het koppel blauwe

De ouwetjes waren ook écht oud: vast en zeker van 1712 en misschien, heel misschien, nog wél ouder. We kruipen er in de kap even naar toe: een glanzend nieuw bovenwiel is een prachtig werkstuk, zelfs als het in vlot tempo rondgaat en je maar beter niet je hand over het gladde hout kunt laten gaan. Om het einde van de as zit een ketting gedraaid. "Die maakt 'm wat zwaarder", legt de molenaar uit. "Hij lag daar zo te springen".

Afgezien van deze werkzaamheden is de molen in feite nooit in restauratie gehoeven. Altijd in bedrijf zijnde en altijd goed onderhouden heeft een molen het te druk om af te takelen. De molen van Biggekerke bewijst maar weer eens het standpunt van het Amb. Korenmolenaarsgilde, dat een bedrijvige molen de beste garantie is voor het instandhouden van het cultuurmonument, dat een korenmolenaar is.

Straks, als het mei is geworden, klimmen de twee Brassers weer tegen de molen op om hem zijn jaarlijkse gips- en cementbeurt te geven. Een pap van witte cement en gips maakt de molen

Adriaan Brasser mag dan een beetje afstandelijk doen wat de geschiedenis van zijn molen betreft - "Daar weet Sjaak veel meer van dan ik. Dat moet je hem maar vragen, hoor, over die jaartallen en zo" - hij heeft dat bereyden dat de trots gemengd met liefde verraadt. Even een sjar hier en een klopje daar; vloeiende handelingen, routine met een ziel. De molen is hem in het hart gesleten, zoals de molenaarsklompen de traptreden hebben uitgehold en de talloze balen tarwe, opgeluid naar hogere sferen, het luik blinkend en rond hebben geschuurd.

Ook de aanmerkingen op het draaien van de molen zijn er naar. "Het is een vlugge molen", zeggen ze om beurten. "Het is geen stroeve". En ze leggen uit dat het komt door de overbrenging en niet minder door het feit, dat er al zo lang in de molen dagelijks gewerkt wordt, zodat alles op elkaar is ingewerkt en ingedraaid. Soepeler - zo hoor je - kan eigenlijk niet bestaan.

Nog even wat vragen opsommen die zijn blijven liggen.

In de schuur is de opslag van de tarwe, De Zeeuwse tarwe gaat Brasser nog wel eens zelf bij de boer halen in zijn blauwe vrachtautootje. De tarwe komt gezakt binnen. Hij wordt geschoond en in de mengketel bevochtigd door de molenaar. En dan kan de vrachtauto tot voor de deur van de molen komen, zodat er het minste gesjouw is.

Het merendeel van wat gemalen wordt is bestemd voor de bakkerij. Brasser had al sinds jaar en dag een aantal bakkers tot (tevreden) klant. Hij probeert die kring nu danig uit te breiden. Verder wordt er aardig wat aan particulieren verkocht. Met name in de zomer, als de toeristen op Walcheren zijn. Om de boterham te kunnen beboteren en beleggen doen de Brassers ook nog iets aan akkerbouw en houden ze varkens.

En nee... de molen heeft geen naam. Nooit gehad ook. Waarom-ie geen naam heeft zou geen Brasser je kunnen vertellen.

Als ik om bij vijven de schemering inrijd, na koffie te hebben gedronken en wat meel te hebben ingenomen, zie ik in m'n achteruitkijkspiegel dat de molenaar de vang weer heeft gelicht en dat de wieken met een noodgang rondgaan. "Verd...." zeg ik tegen het stuur: "toch nog vergeten te vragen hoeveel einden het wiekenkruis maakt". Want dat lijkt me een belangwekkend gegeven als je voor een publiek van vakmolenaars doolt op een molen....

Jan Houdijk

270 jaar niet stilgevallen

stenen het werk doet en een koppel kunststenen heel af en toe mag bijspringen voor het werk aan "boerenzakken". Boerenzakken blijkt het woord in Biggekerke voor loongemaal. Het zijn allebei 16ers overigens, die koppels stenen.

Nog meer cijfers nu?

Je mag met recht van een parmantige molen spreken als je hoort dat de romp zo'n elf meter hoog is. De vlucht wordt exakter opgegeven: 21.50 meter. Stenen grondzeiler op een klein molenbergje in een wijd landschap aan de buitenkant van Biggekerke. Hier vlak aan zee praktisch altijd wind. Een piet-sie last van een rijtje bomen in het zuidwesten, maar toch niet iets om echt boos om te worden. Engels kruiwerk. Een centrifugaalbuil op elektrisch - voor de Zeeuwse bloem - op de begane grond. ("Zo'n buil op windkracht, da's niet te doen", zegt Adriaan Brasser.) Heeft ooit ook een koppel pelstenen voor het pellen van gort gehad, maar die zijn er misschien al zeventig jaar geleden uitgegaan.

Afgelopen maand mei heeft de molen veertien dagen stilgestaan. Moesten er een nieuw bovenwiel en een nieuwe bonkelaar in.

niet alleen prachtig wit, maar is ook hét conserveringsmiddel voor de molensromp. Eén keertje overslaan en door kleine scheurtjes trekt het water naar binnen. Een poosje flinke vorst en de stukken stuuklaag springen van z'n lijf. In minder dan geen tijd zou van de fraaie molen een misselijk molentje over zijn. En alleen al aan de historie zijn de Brassers verplicht het nimmer zo ver te laten komen.

Trouwens, een aansporing in die zin hebben vader en zoon allerminst nodig. Daarvoor is hun liefde voor de molen veel te groot.

MOLENAARSTERMEN IN ONS TAALGEBIED

Is de molenaarsvaktaal een ondergewaardeerd aspekt van het molenaarsambacht? Het lijkt er in elk geval wel op.

Aan de lopende band verschijnen de laatste jaren boeken over de meest uiteenlopende aspekten van de Nederlandse molens. Maar de vaktaal van de molenaars komt daarin weinig aan de orde; ja, die lijkt nauwelijks te bestaan!

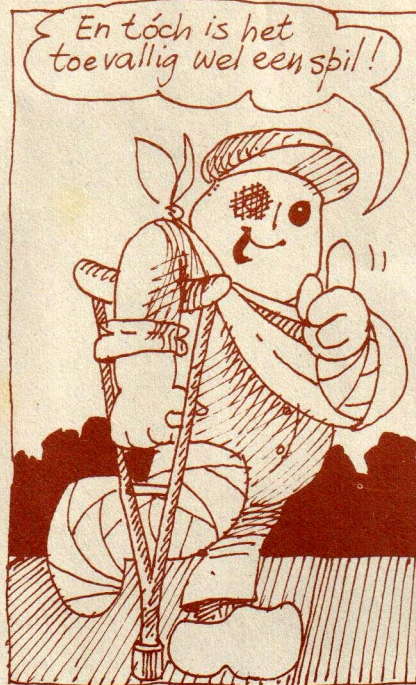
Als er wél over de molenaarsvaktaal wordt geschreven, zoals een jaar of drie geleden het geval was in Dr. J. Stroops proefschrift "Molenaarstermen en molengeschiedenis", dan gebeurt het doorgaans niet door molenkenners, maar door taalkundigen, door deskundigen op het gebied van de dialecten die onze Nederlandse taal kent.

In het geval van dr. Stroop was het vastleggen van de molenaarstaal geen doel op zichzelf. Het ging hem er om bepaalde konklusies te kunnen trekken aan de hand van de ontwikkeling, die de molenaarstaal in de loop der eeuwen heeft doorgemaakt.

Let wel: je mag dr. Stroop geen echte "leek" op molengebied noemen, want zijn jarenlange onderzoek van de woordenschat van de oude molenaarsgeneratie heeft hem heel wat doen opsteken. Maar zijn "deskundigheid" is hier duidelijk een gevolg en niet de oorzaak van zijn interesse in molenvak en molentaal.

Toch is de vaktaal van het molenaarsambacht op zichzelf interessant genoeg om er aandacht aan te besteden en om hem vast te leggen.

Al zijn veel oude rotten in het molenaarsvak er zich misschien niet van bewust: er bestaan vele regionale verschillen in hun taalgebruik. Voor ieder van hen zijn bepaalde uitdrukkingen vanzelfsprekend en heel gewoon: ze hebben ze van vader of leermeester overgeleverd gekregen en ze twifelen er niet aan of de term, die zij gebruiken, vindt algemeen gebruik.

Zij zullen zich dan ook hoogstens eventjes verbazen (of een keertje ergeren, al naar gelang de situatie) wanneer zij met iemand uit een andere streek in kontakt komen, die een andere term of uitdrukking bezigt dan zij zelf kennen. Ook bij het lezen van een molenboek kan dat 'ns gebeuren.

Voorals wanneer één en hetzelfde woord in een andere streek een heel ander begrip dekt, dan kan er duchtig langs elkaar heen gepraat worden.

Nog erger wordt het, als een van de deelnemers aan een gesprek er zich niet van bewust is dat er streeksgewijze verschillen bestaan in de molenaarsvaktaal, zoals dat ook het geval is in dialecten. En de boot is helemaal áán wanneer een van de gesprekspartners het eigen woordgebruik als enig juiste beschouwt, hetgeen nogal eens het geval is wanneer men zijn kennis van de molens en wat met molens samenhangt via de "literatuur" heeft opgedaan! Het wordt dan een babyonische spraakverwarring, veroorzaakt door onbegrip.

Voorals de termen "romp", "spil" en "kuip" zijn daar sterke voorbeelden van. We hebben ze in de bijgevoegde woordenlijst opgenomen, compleet met hun tegenstrijdige betekenissen in de verschillende regio's.

Op dit moment is de realiteit, dat meer mensen hun kennis omtrent de molens

vervaren uit de "literatuur" dan dat zij die opdoen op de traditionele manier, via overlevering. Dat houdt in dat de oorspronkelijke en authentieke molenaarsvaktaal sterk onder druk staat van de geschreven molentermen (met opzet hier **molentermen** en geen **molenaarstermen**) en dus versneld dreigt te verdwijnen.

Toch is tot nu toe bij veel auteurs, die in de meest uiteenlopende zin over molens hebben geschreven, juist dit aspekt niet noemenswaard aan de orde gekomen. Terwijl de molenaarsvaktaal toch ook een wezenlijk bestanddeel vormt van onze molenkultuur.

Die enorme verscheidenheid aan geografische verschillen in de molenaarsvaktaal is naar ons idee minstens even belangrijk en interessant, als de regionale verschillen in konstruktiedetails, versieringen en kleurtoepassingen, kortom datgene, wat wij met "streekeigen" aanduiden en waaraan de meeste molenliefhebbers terecht zoveel waarde hechten.

Vandaar dat wij in een aantal artikelen in dit maandblad voor en over korenmolenaars wat van de oorspronkelijke molenaarstermen willen vastleggen. Molenaarstermen, zoals die in de verschillende streken van ons land voorkomen, of voorkwamen - gelijk we in sommige gevallen al moeten zeggen. Hoe groot die onderlinge verschillen wel kunnen zijn, daar geeft het tweede deel van het woordenlijstje een beeld van.

Verder willen we in deze serie stukjes - waar nodig en waar mogelijk - het gebruik, de betekenis en het voorkomen van bepaalde termen in bepaalde streken nog nader onderzoeken. Met name door aan oudere molenaars om informatie te vragen.

En tenslotte willen we ertoe bijdragen dat molenaar en molenliefhebber zich meer bewust wordt van de regionale verschillen in de molenaarsvaktaal, zodat er meer begrip ontstaat en men niet meer verbaasd is wanneer het eigen taalgebruik niet direkt door een ander wordt begrepen. Opdat niemand meer zal reageren met de opmerking: "Maar dat heet zo helemaal niet!"

Natuurlijk is het proces van beïnvloe-

ding, vervlakking en mogelijk zelfs het grotendeels verdwijnen van de specifieke regionale verschillen in de molenaarsvaktaal niet tegen te houden. Maar dan nog - of juist dan - is een beetje aandacht voor dit onderwerp hier op zijn plaats.

Er bestaan verschillende woordenboeken van de dialecten die in ons taalgebied voorkomen. Ook zijn er al een paar woordenboeken gewijd aan de vaktaal van enkele bijzondere ambachten. In dat licht gezien is het toch waarlijk geen dwaze gedachte, als over de taal van de molenaars een soortgelijk woordenboek werd samengesteld? Want het ambacht van de molenaar is toch geenszins het onbelangrijkste geweest dat in ons land is uitgeoefend? En zou voor de totstandkoming van zo'n woordenboek het Amb. Korenmolenaarsgilde niet een zetje in de richting kunnen geven?

Wij vinden in elk geval van wel en hopen van harte dat het zover komt.

Victor Mulder

Enige molenaarstermen, die voor een babylonische spraakverwarring zorgen; met hun verschillende betekenissen in de diverse regio's nader verklaard.

billen: (zuidelijke provincies) meervoud van "bil": bilhamer, scherphamer. Ook: (meer algemeen gebruikt, de handeling beschrijvend) scherpen.

bovenkruier: (algemeen) molen met op rollen kruibare kap en vast lijf, al dan niet met staartwerk. Edoch... (in Noord-Holland) ook gebruikt voor de staartloze molen met het kruirad **boven** in de molen, waarvoor men in de literatuur in het algemeen de term "binnenkruier" gebruikt!

kuip: (algemeen) steenkuip; kruikuip (om de bovenkant van de molenromp). Maar (in Vlaanderen) óók de romp van een molen.

romp: (algemeen) het "staande" deel van een molen (houten achtkant, conisch gemetseld). Maar ook (in Groningen, Drenthe en N.O.-Overijssel:) het stortkaar bovenop de steenkuip.

spil: (algemeen) bij de bovenkruiers de centrale houten spil, voorzien van "bonkelaar" of "schijfloop" door het aswiel of bovenwiel wordt aangedreven. Ook aangeduid als "koningsspil". In Brabant en Limburg wordt met dit woord vrijwel altijd bedoeld de ijzeren onderspil van het koppel stenen waar de looper op rust via de rij. De molenaars in die streken noemen de centrale spil meestal simpelweg "de koning".

wiek: (algemeen) een van de vier wieken van het wiekenkruis. Dit is evenwel in deze betekenis geen molenaarsterm. In Noord- en Midden-Limburg wordt hiermee soms ook bedoeld: de houten of ijzeren balk die door de askop gaat, algemeen aangeduid als "roede" (binnenwiek / buitenwiek.)

Enige termen waarvan de betekenis buiten de streek, waar ze gebruikt wordt, niet zonder meer duidelijk is.

baansteen (Brabant/Limburg): lager van de hals van de wiekenas. In de rest van het land algemeen aangeduid met "halssteen".

lantaarn (Belgisch-Vlaanderen en -Limburg) rondsel of schijfloop.

peerijzer/perestaf (Zeeland, Vlaanderen, Goeree-Overflakkee): de ijzeren onderspil van het koppel stenen, waar de looper op rust via de rij.

praam (Limburg, Oost-Brabant, Z.O.-Gelderland): vang.

ravenswiel (Zaanstreek e.o.) spoorwiel in pel- en korenmolen.

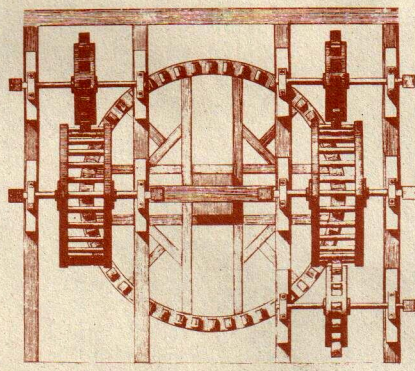
ritsel (Zuid-Limburg, met name in gebruik op watermolens): rondsel of schijfloop voor de aandrijving van de stenen.

tegenreep (Land van Heusden en Altena) ketting (vroeger touw) om de staart mee vast te zetten. Elders ook wel keer- of bezetketting genoemd.

uittimmermandje (noorden van het land): balkje op de hoek van het onderachtkant waar de duiplank en de uitbrekers op dragen.

wieg (Brabant en Limburg): het schijfloop dat wordt aangedreven door het bovenwiel of aswiel. Elders algemeen: bovenschijf(loop).

zwaarden (Oost-Brabant, Limburg): de schoren van het staartwerk van de bovenkruier.

KNAP & SLIM

Wij, op de molen De Vrijheid in Schiedam, hebben iets bedacht om na te kunnen gaan hoeveel er in de silo zit. Vaak zijn silo's of mengketels nogal hoog vastgemaakt en is het een karwei om erachter te komen op hoeveel je nog mag rekenen.

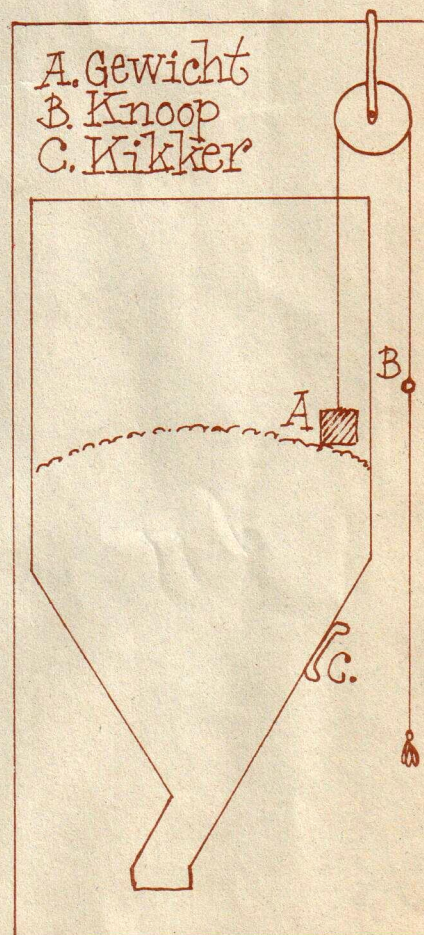
We bedienen ons daartoe van een touw, een katrolletje en een blokje hout. Op het tekeningetje staat al zo'n beetje de bedoeling weergegeven. Het is meer simpel dan Knap en Slim, maar misschien is dat wel het kenmerk van het échte knappe en slimme....

We laten het bewuste blokje hout aan het touwtje via de katrol eenvoudig op het graan zakken. In het touw zit een knoop die op een tevoren gemaakte schaalverdeling op de silowand aanwijst wat we willen weten.

De schaalverdeling hebben we aldus aangebracht: telkens hebben we honderd kilo tarwe in de silo gestort. Het touwtje met het blokje hebben we laten vieren en zo gauw het blokje tarwe

raakte hebben we een streepje op de silo gezet waar de knoop dat aangaf. En er "100 kg" bij geschreven. Zo zijn we doorgegaan met tweehonderd, driehonderd enzovoorts.

Als we het blokje niet gebruiken, halen we het naar boven en zetten het met een touwtje op een kikker vast.

Om Zo Te Zeggen

In Scherpenisse, op de molen van J. Rijstenbil, kun je nog steeds wel eens de volgende spreuk horen:

"Een zuider (of zuidooster) motter, geeft een noordwester rotter".

Een klein windje met motregen uit zuid tot zuidoost (misschien zelfs krimpand) is in het Zeeuwse land veelal een veeg teken. Een grote en zware wind uit de voor Zeeland zo gevaarlijke noordwestelijke richting is dan een reële mogelijkheid. En vanzelfsprekend werd en wordt daarop gelet.

Op start komt 't aan

De Werkgroep Bedrijfseconomische en Technische Adviezen, die we toch écht hebben, daar hoor je niet zoveel van. Maar dat wil niet zeggen, dat de leden ervan niet hard bezig zijn. Achter de schermen....

Ze dokteren aan de adviesprijzen. Ze helpen jonge molenaars, die voor zichzelf willen beginnen, aan cijfermateriaal over investeringen, omzet, vaste kosten, rente en afschrijvingen, investeringspremies enzovoorts. Want die jonge molenaars mogen zich niet zomaar in een avontuur storten.

Enige tijd geleden werd een exploitatie-opzet gemaakt voor een deelnemer, die ergens voor zichzelf wilde beginnen. De omstandigheden waren evenwel niet gunstig om een aanloop mogelijk te maken en de exploitatieberekening toonde dat ook aan. Voorlopig maar niet aan beginnen, zo luidde het advies.

Op het ogenblik is er een advies in bewerking voor een gezelschap, die in het zuidwesten van het land op een grote molen voor zichzelf wil beginnen. Ook hier is de aanloop weer hét grote probleem. Het lijkt erop dat de omstandigheden, met name door de houding

van de gemeente die de molen in eigendom heeft, wat beter zijn.

De houding van de gemeente als eigenaar is vaak beslissend. Zo ook in Utrecht, waar de molen "Rhijn en Son" staat. Bij het van start gaan van de exploitatie had de gemeente heel zware financiële eisen. Zo zwaar, dat zij de exploitatie in het begin zeer moeilijk zouden maken. De werkgroep heeft daar toen heel duidelijk voor gewaarschuwd. En nu is de zaak in Utrecht dan half en half vastgelopen.

Maar molenaar Bert van Rijswijk is vastbesloten om vol te houden. Hij is eerst in loondienst geweest bij een exploitant, die het inmiddels heeft laten afweten. Nu hij vrij man is, met de overtuiging dat het molenaarsbedrijf ook in zijn stad levensvatbaar is, heeft hij verschillende opzetten gemaakt en die voor advies aan de werkgroep voorgelegd.

We hopen dat de zaak nu wél goed van de grond komt. De molen is het waard en de molenaar zeker!

In de familie

Op zaterdag 10 januari reisde een ballotagecommissie bestaande uit de molenaars Brassler (Biggekerke), Noordhof (Maassluis) en Hunnik (Zuid-Beijerland) samen met adviseur Gunneweg (Vlaarding) naar de schitterend gelegen molen "De Eendracht" in Alphen aan den Rijn. Het ging om de ballotage van de 24-jarige Marcel Gordijn als gezelschapsmolenaar.

Gordijn bemaalt de molen op zaterdagen en produceert, onder de vlag van het als stichting geëxploiteerde molenaarsbedrijf, volkorenmeel voor een vijftal bakkers in de buurt en uiteraard voor de gaande en komende man. (Dat

VAN HAVER TOT GORT

Uitgave van de Stichting Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde, Postbus 3086, 3101 EB SCHIEDAM.

Giro 36 102 63 t.n.v. de Penningmeester Stichting Amb. Korenmolenaarsgilde, Landpoortstraat 9, Ravenstein.

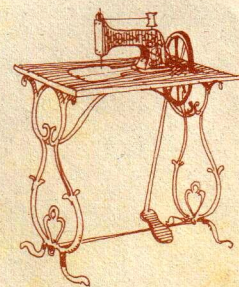
zijn er overigens heel wat, zoals de commissie zelf heeft kunnen vaststellen).

Gordijn is de opvolger en leerling van de oude meester-molenaar Van Beek uit Woerden, die zijn activiteiten als molenaar in Alphen heeft beëindigd.

De drie balloteurs - Gunneweg heeft geen stemrecht - kwamen unaniem tot de slotsom dat Marcel Gordijn toelating als gezelschapsmolenaar verdient.

Maar het gaat bij een ballotage niet uitsluitend om het vakmanschap van de molenaar. Bekeken wordt ook of de molenexploitatie in zijn geheel voldoet aan de voorwaarden die de statuten van het Amb. Korenmolenaarsgilde stellen. In Alphen was er een enkel punt waaraan niet werd voldaan. Over een half jaar wordt dus nog eens gekeken of de gewenste verandering is ingetreden en dan is de zaak voor elkaar.

"De Eendracht" is overigens een interessante molen. Men kijkt er zijn ogen uit naar de magnifieke constructie van het achtkant en de gaande werken, waarin de verschillende door de wind aangedreven hulpwerktuigen en het indrukwekkende spoorwiel opvallen. Echt een molen om eens op te gaan dolen, 'n keer....

Op de Molen De Vrijheid gevraagd: een zakken-naaimachine (elektrisch of trap). Tel. 010 - 26 00 44